

УДК: 376-056. 263] (477.75) "18/19"

Шевченко В. М.*

МЕРЕЖА СПЕЦІАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ГЛУХОНІМИХ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (II ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття присвячена історії виникнення, розвитку та функціонування спеціальних освітніх закладів для глухонімих в Таврійській губернії у II половині XIX – на початку XX ст. На прикладі двох закладів (Маріїнське училище для глухонімих дітей німецьких колоністів в с. Тіге та Сімферопольська школа-притулок для глухонімих дітей) автором розкриваються основні етапи становлення та діяльності спеціальних освітніх осередків на півдні Російської імперії у дореволюційний період.

Ключові слова: спеціальні заклади, глухонімі, спеціальне навчання, німецькі колонії, виховання.

Сьогодення вимагає від сучасної освіченої людини вивчення історичного процесу, його закономірностей та особливостей. У статті увага буде звернена до навчання глухонімих дітей в спеціальних закладах, які завжди відігравали і відіграють важливу роль в розвитку педагогічної теорії і практики. Цілком очевидно, що на даному етапі суспільного розвитку особливої актуальності набувають дослідження діяльності навчально-виховних закладів даного типу в історичному аспекті. Вивчення їх діяльності допоможе прослідкувати, в якій мірі отримували практичне вирішення актуальні проблеми навчання, виховання, організації дозвілля та побуту соціально незахищених дітей.

Вивчення перерахованих проблем має теоретичне і практичне значення для сучасної школи і педагогіки, допомагає розумінню спеціальних закладів для глухонімих у подальшому удосконаленні системи спеціальної освіти.

Матеріал є продовженням перших розвідок, зроблених у 60-х роках XX ст. відомим вітчизняним педагогом, дослідником історії сурдопедагогіки Ярмаченко М.Д. та викладених у його праці "Виховання і навчання глухих дітей в УРСР" (1968). У праці автор виклав матеріал власного дослідження про спеціальні заклади для глухонімих, які існували на території Таврійської губернії у II половині XIX – на початку XX ст.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної сурдопедагогіки постало питання про ґрунтовне вивчення даних закладів. Проведене мною, під керівництвом відомого вченого М.Д. Ярмаченка, подальше дослідження дало змогу зібрати значну кількість нового фактологічного матеріалу про ці заклади, які стосуються всіх сторін їх життя і діяльності, що дає змогу розширити наше уявлення про їх виникнення, розвиток та функціонування.

Головним завданням статті є новий виклад матеріалу про спеціальні заклади на території Таврійської губернії у II половині XIX – на початку XX ст. з урахуванням даних, отриманих при подальшому їх дослідженні.

У проведеному дослідженні увага звернена на спеціальні навчально-виховні заклади для глухих, які існували на території України до 1917 р. На той час таких закладів було два. Один з них знаходився на території сучасної Херсонської області у с. Кочубеївка (до 1915 р. - Тіге), інший і на сьогодні знаходиться у Кримській АР. Мова йде про Сімферопольську спеціальну загальноосвітню школу-інтернат для глухих дітей. Обидва заклади становлять певний інтерес для фахівців-сурдопедагогів та широкого кола громадськості.

Спочатку ознайомимось зі спеціальним закладом, який носив назву *Маріїнське училище для глухонімих дітей німецьких колоністів в с. Тіге*.

Архівні документи свідчать, що німці Херсонщини, не зважаючи на тривалість свого проживання в місцях поселень, повністю зберегли свою самобутність. Вони відрізнялись від жителів інших національностей своєю мовою, вищим економічним та освітнім рівнем, організацією побуту, формами самоврядування, ставленням до релігії. Німці, які належали до різних релі-

гійних конфесій (меноніти, лютеранці), зберегли прихильність своєму віросповіданню навіть в місцях спільного проживання [8, с. 48]. Тенденції до відокремлення мали найбільший прояв серед менонітів, які зуміли створити цілий ряд зразкових господарсько-культурних організацій, що сприяло їх розвитку [9, с. 11-13]. В їх число входили і освітні заклади. Німецька національна школа мала свою специфіку, оскільки була розташована, переважно, в сільськогосподарських колоніях – місцях компактного проживання німців на півдні України. Подібне локальне існування, традиційно-культурний потяг нації до освіти, доброзичливе ставлення влади до працелюбного, дисциплінованого християнського народу були основою збереження і розвитку німецької національної школи. В німецьких колоніях школи перебували в дуже хорошому стані. Вони майже завжди розташовувалися в окремих будівлях і лише в деяких випадках – при волосних управліннях. Вчителями в них працювали місцеві колоністи, які отримували від громади із особливого шкільного збору від 150 до 300 крб. платні, квартиру і утримання. Навчання було обов'язковим для всіх без винятку дітей, тому неграмотних майже не було. Німецькі школи відрізнялися високою якістю організації освітньої справи. Лише німці були тією національністю, яка мала суто свою національну школу, і ця школа не входила в загальнодержавну шкільну мережу Росії, а утримувалася громадою аж до початку Першої світової війни [6, с. 42-43].

Архівні та літописні джерела свідчать про те, що спроби навчати глухонімих у німецьких селах України відносяться до 80-х років XIX ст. У 1874-1876 рр. серед колоністів поселився А.Є. Амбарцумов, вірменин за походженням, який перед цим отримав у Німеччині спеціальну підготовку в справі навчання і виховання глухонімих [3, с. 200]. Амбарцум Єгорович Амбарцумов походив з міста Шемахи Бакинської губернії і був почесним громадянином цього міста. Разом з Федором Андрійовичем Рау він був одним із основоположників навчання і виховання глухонімих в Росії [5, с.206]. Він узяв до себе на навчання кілька малолітніх глухонімих колоністів. Проте, як зазначає М.Богданов-Березовський, А.Є. Амбарцумову не вдалось здійснити свій задум тому, що через бідність батьки не могли платити за навчання своїх дітей [3, с. 200].

У 1880 р. меноніти вирішили організувати власне училище для глухонімих. У 1881 р. вони отримали дозвіл на відкриття такого закладу під назвою "Маріїнське училище для глухонімих". Але фактично воно почало працювати тільки з січня 1885 р. [1, с. 26].

В книзі Членова Є.В. "Глухонемые и их обучение в Западной Европе и России" ми знаходимо такі дані: "В 1885 році меноніти Таврійської губернії, бажаючи прийти на допомогу своїм глухонімих, вирішили заснувати школу і відкрили її в будинку однієї приватної особи, яка безкорисно надала його для цієї мети в селі Блюменорт (Blumenort), Орлофської волості Бердянського повіту Гальбштадтського округу і запросили вчителя-спеціаліста. Справа, започаткована з ініціативи однієї людини, до якої приєднались ще декілька, незабаром зустріла загальне співчуття. Скромно, без шуму, без особливої напруги, вона постійно прогресувала, завдяки усвідомленню нагальної потреби і бажаючим допомогти їй. Через два роки кількість учнів у школі значно збільшилась і цей будинок виявився надзвичайно тісним" [8, с. 95-96]. Додамо до матеріалу Є.В. Членова один факт. Школу відкрили у 1887 р. в будинку пастора Баумана [7, с. 215]. Ми з'ясували, що у 1887 р. в сусідньому селі Тіге (Tiege), розташованому на правому березі р. Інгулець та заснованому ще в 70-х рр. XIX ст. німецькими переселенцями з Таврійської губернії, на кошти менонітського братства було розпочато будівництво власної спеціальної великої двоповерхової цегляної будівлі, яка в наступному році була збудована. У 1889 р. училище перевели у нове приміщення. На цей час воно вже було трикласним. Добре виконаний макет цієї будівлі, з її внутрішніми пристосуваннями та обстановкою, був серед експонатів виставки, влаштованої при II Всеросійському з'їзді сурдопедагогів, і, судячи з макету, заклад був досить добре обставлений. Окрім того, ми маємо ще один доказ того, що умови проживання вчителів і вихованців цього училища були на належному рівні. В короткому звіті за 1894/95 н. р. зазначено, що в середньому за 10 років один учень обходився училищу біля 321 крб. Вже в 1889 році воно мало основний капітал в 12 000 крб., кошти і бюджет якого поступово і постійно збільшувалися. В цей час в училищі навчалось біля 20-25 учнів, які проживали в ньому і знаходились на повному утриманні. Плату вносили лише деякі учні, тому за всі 10 років її було

отримано лише 8 000 крб. Тим не менше, співчуття менонітів покривали всі витрати. Біля 2/3 всього бюджету становили добровільні пожертвування друзів навчання глухонімих [1, с. 26].

Як свідчать документальні матеріали, в училище приймалися глухонімі діти віком від 6 до 10 років, інколи й з вадами розумового розвитку. За навчання і харчування з кожного учня брали плату - 135 крб. на рік. Діти бідних батьків користувалися певними пільгами, а подекуди приймалися і зовсім безкоштовно. Навчання тривало 8 років. У закладі навчалось приблизно від 20 до 30 учнів. При ньому був невеликий інтернат. Учнів що приходили, не було. Училище утримувалося на відсотки із власного капіталу, пожертвування та плату за навчання [8, с. 96]. Чітка програма навчання була відсутня, але в училищі постійно вивчалися наступні предмети: постановка звуків, читання з губ, усна мова, закон божий, читання, письмо, арифметика, географія, історія Росії, каліграфія, креслення, ручна праця і рукоділля для дівчаток. Для ручної праці виділявся спеціальний будинок, де учні (переважно хлопчики) працювали під керівництвом окремих вчителів. Для хлопчиків викладалися ручна праця (робота з деревом), дівчата навчалися переважно кравецької справи, вишивання, шиття і в'язання тощо [1, с. 26]. Заняття відбувалися щодня і тривали по 5 годин, ще одна година була відведена на підготовку. Заняття ремеслами тривали 6 годин на тиждень [8, с. 96]. Усі учні привчалися до сільськогосподарської праці. Отже, в школі багато уваги приділялося підготовці глухонімих дітей до трудового життя. Метод навчання був виключно усний [1, с. 26]. В закладі практикувалися ігри на свіжому повітрі та прогулянки.

Вже у 1895 році в училищі навчалось 16 учнів: 13 хлопців і 3 дівчини, а з часу заснування закладу - 62 учні [6, с.32, 84, 96]. У звіті училища за 1904/05 н. р. зазначено, що "всіх учнів було 33: 17 хлопців і 16 дівчат. Весною 1905 року вибули 3 дівчини, які закінчили повний курс навчання. Передбачаючи на новий навчальний рік збільшення кількості вихованців до 40, опікунська рада вирішила запросити 4-го вчителя. Це А.Інру, який отримав спеціальну підготовку у Франкфурті-на-Майні. Жіночого рукоділля в закладі навчала колишня учениця Тігського училища; хлопці, під керівництвом вчителя Янцена, займалися ручною працею і плетінням кошиків та ін. Вироби щорічно продавали під час публічних іспитів. В звітному році за них отримали 1593 крб. 45 к. Утримання училища обійшлося в 10105 крб. 69 к., прибуток становив 15488 крб. 33 к. Висока цифра витрат, при такій кількості вихованців, пояснювалася тим, що всі (три) вчителі і економ отримували по 1200 крб. на рік (за наявності наданих квартир). Прибутки складалися з церковного кружечного збору, пожертвувань, плати за навчання, відсотків з капіталу та грошей, отриманих за продаж виробів учнів. Опікун училища І.Вібе, з приводу залишення ним своєї посади, звертався до менонітів з проханням продовжувати допомагати училищу і при новому опікуні" [7, с. 130-131].

У "Переліку навчальних шкіл всіх типів Таврійської губернії з короткими даними про них за 1905/06 н. р." ми зустрічаємо деяку розбіжність з попередніми даними. Тут зазначено, що "в училищі працюють 4 вчителі; навчаються 36 учнів: 24 хлопців та 12 дівчат. Заклад закінчило 3 дівчинки" [7, с. 30]. Справжні цифри нам не вдалося з'ясувати.

Педагогічний колектив багато уваги приділяв підвищенню якості навчально-виховної роботи в училищі. Це видно з документу, який нам вдалося знайти і який стосується діяльності цього закладу. На нашу думку, буде цікаво з ним ознайомитися. В червні 1892 року Директору народних училищ Таврійської губернії надійшов лист (№ 927 від 30. 06. 1892 р.) від інспектора народних училищ М.Соловйовича. Він пише, що "Молочанська менонітська навчальна рада, бажаючи заповнити вільну учительську вакансію в Маріїнському училищі для глухонімих і не знаходячи відповідної кандидатури в Росії, просить йому дозволити запросити на два роки вчителя-іноземця із закладу Фатера у Франкфурті-на-Майні.

Відповідно до цього прохання повідомляю, що Молочанська менонітська навчальна рада в 1892 році відряджає за кордон вибраного кандидата для вивчення методів навчання глухонімих. Але в даний час, до його повернення, викликає іноземця на два роки, оскільки ґрунтовна підготовка до цієї справи вимагає не менше двох років. Допущення іноземця Езенвейна в училище для глухонімих послідувало відповідно дозволу Опікуна округу від 2 лютого 1888 р. за № 250 та погоджене з Таврійським губернатором про політичну і моральну благонадійність Езенвейна" [10, с. 40].

З приводу діяльності школи Є.В. Членов зазначав: "Відрадно також бачити, як багато уваги вчителі надають своєму власному розвитку і удосконаленню, що безпосередньо відо-

бражається на успіхах учнів. Вчителі відвідують уроки товаришів; майже щоденно, у вільні години, радяться між собою про виховання та навчання учнів, відвідують іноді сусідні початкові та центральні училища, бувають присутніми на з'їздах сільських учителів. Для закладу передплачуються найновіші твори і журнали з навчання і виховання глухонімих. Вчителі відряджаються для поповнення освіти в Петербурзьке училище, на курси ручної праці і т.д. В щорічних звітах також містяться вказівки на відрядження вчителів за кордон.

Не дивно, що в цьому сільському закладі досягаються результати, які задовольняють навіть суворі вимоги, і ми цілком довіряємо словам Bericht'a (укладача звіту за 1894/95 н. р.), коли він говорить, що всі прихожани в церкві досить чітко чули, коли учні, які закінчили училище, промовляли "Gredo" [6, с. 95-97].

Антинімецькі компанії кінця XIX - початку XX ст., які досягли свого апогею в роки Першої світової війни, призвели до широкомасштабних дискримінаційних заходів у відношенні до німців Херсонщини [8, с. 3].

В Херсонському архіві збереглися документи про застосування заходів згідно з наказу від 2 лютого та 13 грудня 1915 р., в яких йшлося про ліквідацію німецьких товариств, конфіскацію земель та майна колоністів. В той же час відбулися корінні зміни в топонімії німецьких волостей, коли всім населеним пунктам з німецькими назвами були присвоєні російські [9, с. 11-13].

Про подальшу долю цього самобутнього закладу на теренах України, на жаль, нічого не відомо.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що хоч це училище і знаходилося на території Російської імперії, але виникло в німецькій колонії і мало свою специфіку. Воно перебувало в дуже хорошому стані, розташовувалося в окремому приміщенні і не мало фінансових проблем. Навчання було обов'язковим для всіх без винятку дітей. Метод навчання був виключно усний. Учням давали загальноосвітню підготовку і привчали їх до трудового життя. Цей заклад не входив у загальнодержавну шкільну мережу Росії, а утримувався громадою. Під час Першої світової війни училище припинило своє існування.

Іншим закладом, який існував у Таврійській губернії, була *Сімферопольська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат для глухих дітей*. Як свідчать документальні матеріали, до 1907 року освіта в Криму для глухих дітей була взагалі недоступною. Час був тяжкий, маса людей залишалась відсталою. Але і тоді знаходились люди, які намагалися допомогти таким обездоленим в царській Росії, як глухонімі. Їм хотіли дати в руки ремесло та навчити грамоті. Такими людьми в Сімферополі були Тяжелова Марфа Георгіївна і Ватоліна Лідія Олександрівна.

В 1907 році дружина священика, протоієрея І.Тяжелова Марфа Георгіївна на благодійні кошти у себе на квартирі відкрила школу для глухонімих дітей, фактично інтернатний заклад. Квартира знаходилась в приміщенні притулку Фабра для хлопчиків (нині приміщення МОІН АР Криму, Совнаркомівський провулок, 3).

В зв'язку з тим, що школа-притулок для глухонімих була відкрита в місті вперше, вік учнів коливався від 6 до 26 років. Перший час в ній навчалось 14 дітей. Незважаючи на те, що Крим являв (і являє) собою поліетнічний регіон, у цьому закладі мали змогу працювати вчителями і навчатися діти будь-яких національностей. М.Г. Тяжелова була одночасно завідуючою і вчителем. Окрім неї була ще одна вчителька – Ватоліна Л.О. (1879-1948 рр.). Народилась вона в Керчі, отримала середню освіту (медичну і педагогічну). Потім закінчила, як і І.Тяжелова, курси для сурдопедагогів в Петербурзі. Л.О. Ватоліна загалом пропрацювала в Сімферопольській школі для глухонімих дітей більше 25 років, з 1907 по 1935 рр. Вона вирізнялась великим працелюбством та охайністю. Користувалась великою повагою оточуючих.

Проаналізовані нами документи свідчать про те, що система навчально-виховної роботи в Сімферопольській школі-притулку будувалася за зразками найпопулярніших на той час російських училищ для глухонімих. Глухонімих дітей навчали усної мови, грамоти та ремесел, щоб згодом вони могли своєю працею заробляти собі кошти для життя.

Професійній підготовці глухонімих надавалось виключно велике значення. Уже в перший рік існування закладу працювала кравецька майстерня, де виготовляли жіноче вбрання та білизну. Проте через деякий час цю майстерню закрили і замість неї відкрили майстерню з в'язання на машині панчіх. З 1915 р. в школі-притулку почали працювати токарна і столярна

майстерні, де учнів привчали до самостійної праці. Для хлопчиків придбали 5 відповідних верстатів, а для дівчаток - 4 в'язальні панчішні машини [1, с. 64-65]. В цей час і до 1928 р. в ній працювали майстринями випускниці 1912-1913 рр. – Олександра Шептешенко (Шухман), Поліна Андрющенко та Євдокія Таратухіна (Ціосінська).

В 1909 році із притулку Фабра М.Г. Тяжелова разом зі школою переїздить у будинок інженера Садовського (чоловіка її дочки), в якому заклад знаходився до 1912 року [8, с. 64-65].

З архівних та літописних джерел ми встановили, що у листопаді 1912 р. в м. Сімферополі було організовано “Товариство трудової допомоги глухонімих” [10, с. 2]. Мета “Товариства” – надання трудової допомоги глухонімих та розумово відсталим людям в Таврійській губернії, навчання грамоті та ремеслам. Секретарем цього “Товариства”, яке розташовувалось в будинку Шлеє по вул. Лазаревській, була призначена М.Г. Тяжелова. На початку січня 1913 р. “Товариство” взяло під свою опіку спеціальну школу-притулок для глухонімих дітей Таврійської губернії, яка 31 січня 1913 р. була переведена в найняте приміщення у Новому місті, кут вулиць Спаської та Лугової, в будинок Шугаєвської. М.Г. Тяжелова офіційно була призначена “Товариством” завідуючою школою-притулком (за інформацією відомого вітчизняного дослідника історії сурдопедагогіки М.Д. Ярмаченка, заклад був відкритий на кошти Андрія Миколайовича Кузьміна, який пожертвував на цю справу 2000 крб. [1, с. 63-64]). Вчителькою призначили Л.О. Ватоліну, а вихователькою і вчителем ручної праці - Хлебнікову Антоніну Федорівну, яка працювала в школі-притулку з 1912 року (і по 1941 рік). З цього часу заклад утримувався на кошти “Товариства”. Прийом учнів здійснювався через “Товариство трудової допомоги глухонімих” [8, с. 63, 85]. Правління “Товариства” детально вивчало досвід роботи інших училищ, їх навчальні плани та програми. 28 жовтня 1914 р. голова правління звернувся до начальника Маріїнського училища глухонімих в с. Мурзинки з проханням “вислати програму класних занять Маріїнського училища глухонімих”. На початку листопада цього року М.Лаговський надіслав ці програми Сімферопольському закладу.

В 1913 р. Тяжелова М.Г. залишила школу-притулок. Завідувати закладом глухонімих призначили Ватоліну Л.О., яка керувала ним до 1914 року [8, с. 64-65].

Зазначимо, що у 1914 році школа-притулок перейшла на державні кошти і для її розширення було найняте додаткове приміщення на куту Архівної та Менделєєвської вулиць, що дало можливість збільшити у 1915 р. кількість учнів до 31. Проте й надалі через обмеженість приміщення доводилося багатьом глухонімих дітям відмовляти в прийомі до закладу. У звіті за 1914 р. вказувалося, що в зв'язку з тіснявою довелося “обмежитися частковим навчанням ремесел і притому в тих кімнатах, в яких діти навчаються грамоти”. З 1914 по 1916 роки школою-притулком завідувала Хлебнікова А.Ф. [9, с. 2]. (За даними М.Д. Ярмаченка, для навчання глухонімих дітей усної мови і завідування закладом була запрошена О.А. Виноградова, а з 1914 р. завідуючим став учитель К.Д. Крилов [1, с. 64]). Ватоліна Л.О. продовжувала працювати вчителем. Марфа Георгіївна Тяжелова в ці роки патрунувала школу-притулок, тобто допомагала їй чим могла (наочними посібниками, підручниками, час від часу проводила уроки і т. д.) [8, с. 64-65]. З 1916 по 1918 рік завідуючою закладом працювала Надія Володимирівна Четиркіна, яка прибула із Москви, а кухарем – Ксенія Юхимівна Голобородько. Лікаря при школі-притулку не було [2, с. 19-20].

Звичайно, цей заклад не міг забезпечити Таврійську губернію навчанням і вихованням глухонімих: у ньому щорічно перебувало лише кілька десятків дітей. Наприклад, у січні 1914 р. в ньому перебувало 18 дітей [1, с. 64]. Середня кількість дітей в закладі складала біля 35 чоловік віком від 8 до 18 років [2, с. 19-20].

Документальні матеріали свідчать, що тільки у 1916 році Міністерство народної освіти вирішило видати Сімферопольській школі-притулку глухонімих одноразову допомогу в сумі 1560 крб. Звичайно, ця допомога не мала ніякого значення для розвитку навчального закладу інтернатного типу. Заклад існував переважно на кошти, що збиралися “Товариством” як пожертвування приватних осіб та окремих установ [1, с. 64]. Завдяки енергійній діяльності керівників “Товариства” та на пожертвування Імператриці Олександри Федорівни, у вересні 1915 року в Сімферополі було куплено 2 десятини землі з двоповерховим будинком (він зберігся), надвірними будівлями та садом за 50 000 крб. для школи-притулку по вул. Бітакській у Поліни Осипівни Перовської, вдови Таврійського губернатора. Таким чином,

заклад поступово ставав на міцний ґрунт. Біля будинку була велика земельна ділянка, на якій ріс фруктовий сад, алеї із багаторічних туй, великі клумби квітів та невелике господарство (корова, кінь та птиця). Входили на територію школи-притулку зі сторони вулиці Бітакської, по довгій алеї з вічнозелених туй. Воду діставали з глибокої криниці, яка знаходилася там, де зараз розташовується спортивний майданчик (*матеріал з літопису школи*).

Знайдені матеріали свідчать, що у неспокійний час 1917 року в заклад, для проведення шеститижневих курсів, приїздив відомий професор Федір Андрійович Рау. Він ознайомив вчителів та вихователів з методикою навчання і виховання глухонімих дітей.

Радянська влада в Криму була встановлена не відразу. Влада часто змінювалась. Це був час пограбувань та розстрілів. У зв'язку з тим, що не було палива та світла, у 1919 році школа припинила заняття. Діти із сіл були відпущені додому, а місцеві – почали навчатися на квартирі у М.Г.Тяжелої. Туди ж були перевезені і швейні машини, на яких продовжували працювати дорослі глухонімі. З моменту остаточного встановлення радянської влади школа відновила свою роботу і перейшла в систему народної освіти Кримнаркоосвіти [2, с. 32].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що Сімферопольська школа-притулок для глухонімих дітей поступово розширювалась і розвивалася, навчаючи своїх вихованців не тільки усної мови і грамоти, а й певної професії. Система навчально-виховної роботи будувалася за зразком найпопулярніших на той час російських училищ для глухонімих дітей. Правда, тяжкі роки Першої світової війни не дали їй можливості по-справжньому розквітнути. Не набравши сил, цей заклад, приречений був на жалюгідне існування, оскільки в зв'язку з матеріальними нестатками переважної більшості населення приватні пожертвування значною мірою скоротилися.

Узагальнюючи все вище викладене, зазначимо, що це були перші спеціальні заклади такого типу в Таврійській губернії, які намагалися дати освіту ображеним долею глухонімих дітям будь-якої віри та національності.

Список використаних джерел

1. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в УРСР. – К. : Рад. школа, 1968. – 320 с.
2. Аблятипов А.С. Интернатные заведения образования Крыма. История и современность. – Симферополь, 2004. – 216 с.
3. Богданов-Березовский М.В. Положение глухонемых в России. – СПб. : Тип. училища глухонемых. – 1901. – 238 с.
4. Жития новомучеников и исповедников Российских XX века Московской епархии. Священномученик Владимир (Амбарцумов). – Тверь : Булат, 2003. – 512 с.
5. Немцы Херсонщины // Аннотированный перечень дел Государственного архива Херсонской области. – Одесса: Астропринт, 2002. – 224 с.
6. Отчёт Правления Симферопольского общества Трудовой помощи глухонемым за 1914 год, - Симферополь: Симф. гор. управление, 1915. - 58 с.
7. Перечень учебных школ всех типов Таврической губернии с краткими данными о них за 1905/06 уч. год. – Симферополь : Тип. Тавр. губ. земства, 1907. – 174 с. - С. 30.
8. Членов Е.В. Глухонемые и их обучение в Западной Европе и России. – Москва : 1897. – 118 с.
9. Німецькі колонії на Херсонщині. - Фонд Р-297, оп. 1, спр. 268, 372 арк, с. 11-13.
10. Товарищество трудовой помощи глухонемым. Устав, списки членов, отчёты и др. документы. – ГА АР Крым. - Фонд Р-2246, оп. 1, спр. 2. – 85 арк.

The article deals with the history of the origin, development and operation of special education institutions for the deaf in Taurian province in the second half of the nineteenth - early twentieth century. Showing the example of two institutions (Mariinsky school for deaf children of German settlers in the village. The and Simferopol school shelter for deaf children), the author reveals the main stages of the formation and activities of special educational centers in the south of the Russian Empire in pre-revolutionary period.

Key words: special schools, deaf, special education, the German Colony, education.